

AFRIKA INDIÁBAN – MÉLY GYÖKEREK

TIMÁR LÉNÁRD ÁDÁM

*„Azok az indek, akikről mostanáig beszéltem...
valamennyiüknek olyan a bőre, mint az etiópoké”*

(Hérodotosz: A görög-perzsa háború, III. könyv 101. Muraközy Gyula fordítása)

Bevezetés

Afrikát – ha eltekintünk északi részétől – nagyon sokáig az európai tudományosság egy történelem nélküli kontinensnek tekintette. Ez nagyobb részt a kolonizáció következménye volt. Ez azonban nagyon leegyszerűsített kép volt, ha csak az ókori Egyiptom kultúráját legtovább magával hordozó Meroéra, a Frank Birodalommal együtt felemelkedő, de annál jóval tovább virágzó Ghánára vagy a több évezredes múltra visszatekintő Etiópát tekintjük. Sokáig azt is kétségesnek tartották, hogy az őslakosok külső segítség nélkül képesek voltak eljutni az államszerveződés bármilyen kezdetleges fokára. Más kontinensekkel való kapcsolatok esetén így elsősorban a szubszaharai Afrika csak mint passzív szereplő került leírásra. Ma már teljesen más erről a kutatók véleménye. Ennek egy speciális és fontos szelete az, amely Afrikát az Indiai-óceán középső medencéjéhez, különösen Indiához köti. A rendelkezésre álló apparátus arra ad lehetőséget, hogy lejjebb csak egy változatos képet közöljek és kiemeljek néhány, általam fontosnak tartott jellegzetességet.

Az Indiai-óceán világa

Az Afrikával kapcsolatos kutatások egyik közhelye napjainkban, hogy – az 1990-es évek mélypontja után – a szubszaharai térség egyre inkább felértékelődik gazdaságilag és politikailag. A „hagyományos” gyarmattartó államok mellett ilyen újnak mondott szereplők közé szokás besorolni Kínát, Braziliát és Indiát. Különösen ez utóbbi esetében azonban ez a megfogalmazás túlzottan leegyszerűsített, bár nem teljesen alaptalan. Az egyelőre rövid múltra visszatekintő, de egyre jelentősebb, hazai afrikánisztikai kutatások során így gyakran elsikkad a kapcsolatok kétoldalú jellege, különösen azoknak kulturális, gazdasági beágyazódottsága. Ez nem jelenti azt, hogy – történelmi távlatokban – nem voltak és vannak Európa vagy világszinten is elismert munkát végző afrikánisták. Elsősorban ez az (inter) diszciplináris keretek (pl.: saját folyóirat rendszeres kiadása, megszakítások nélkül működő tudományos műhelyek és intézmények hiánya stb.) és a rendelkezésre álló tudományos

▲ Az Indiai-óceán politikai térképe (1993)
 Forrás: http://www.lib.utexas.edu/maps/islands_oceans_poles/indianoceanarea.jpg

apparátus szükségét jelentette egészen az elmúlt évtizedekig (Vö.: Tarrósy–Morenth, 2013). Természetes tehát, hogy a hazai kutatók figyelmét elsősorban ezek megteremtése kötötte le az elmúlt évekig, illetve a „felzárkózás” a nemzetközi kutatásokhoz és trendekhez. Mivel ez utóbbit pedig elsősorban Kína előretörése Afrikában, és az ennek nyomán átalakuló nemzetközi kapcsolatok érdekelték, így más szereplők, főleg ha nem volt gyarmattartóról van szó, kevesebb hangsúlyt kaptak Magyarországon is. Elmondható ez – jelentős kivételektől eltekintve (Tarrósy, 2013) – Indiáról is. Míg azonban Kína rendszeres kapcsolata az afrikai kontinenssel lényegében – néhány legendás és homályos előzménytől eltekintve – a legtágabb értelemben véve is csak a 19. század végétől kezdett kialakulni, addig Dél-India az ókortól kezdve rendszeres, sőt szoros kapcsolatban állt Afrika keleti partvidékével. A kapcsolatokat

kétoldalúságának kutatására, és különösen az afrikai eredetű diaszpórák szerepére az Indiai-óceán menti országokban – bár a volt gyarmattartóktól és az Öböl-menti monarchiáktól eltérően a 20-21. században az afrikai eredetű migrációnak nem a legfőbb célpontjai – is csak mostanában figyelt fel a nemzetközi kutatás (de Silva Jayasuriya–Pankhurst, 2003).

A passzát-szélrendszerek felismerése és a tengeri hajózás kialakulása előtt Afrika és India kapcsolata csak a Közel-Keleten¹ keresztül valósulhatott meg, de az első emberek és emberfélék félszigetre vándorlásáról még kevés ismeret áll rendelkezésünkre. Az ásatásokból nyilvánvaló, hogy a *Homo sapiens sapiens*-szel megjelent pengeeszközök nem voltak jelen hosszú ideig a térségben, hanem a már a *Homo erectus*ok által használt szakócák és szilánkeszközök maradtak uralkodóak egészen a Kr. e. 10. századig, vagyis kb. 30 000 éven keresztül. Más, közvetett – például Ausztrália benépesülése – és közvetlen maradványok és néhány, valószínűleg helyi fejlődés eredményeként kialakult, kifinomult eszköz bizonyítékok alapján azonban a modern ember már korán megjelent a térségben. Ausztrália 50 ezer éve népeült be, míg a kínai Liucsiangban 67 ezer éves maradványokat találtak a kutatók. Előbbi esemény alapján végképp szembeszökő a köipar konzervativizmusa, hiszen valamilyen hajóra és alapfokú navigációs ismeretekre is szükség volt ahhoz, hogy Indonéziából átkelhesse az ekkor összefüggő szárazulatot alkotó Ausztráliába és Új-Guineába. Az Indiai-óceán mellett így már hamar megmutatkoztak annak jelei, hogy a történelmi időkben – braudeli értelem vett² – „önálló világgént” jelenhessen meg (Vö.: de Silva Jayasuriya–Angenot, 2008).

Korai előzmények és a kapcsolatok kialakulása az ókorban

A neolitikum idejében különféle pásztorkodó és földműves kultúrák váltották egymást, de ezek többsége helyi jellegű volt, és a Harappá-kultúra előfutárai voltak. Ez az időszak az, amikor az afrikai kontinenssel való kapcsolat első, írásos nyomai felbukkannak. Amikor Kr. e. 2500 körül a földművelés eljutott az Indus-völgyéből a Gudzsarátba, a téli növésű gabonafélék (búza, árpa) és a hüvelyesek helyett inkább a nyári növésű fajták kerültek előtérbe. Növényteni és éghajlati okok miatt ez elsősorban a Szaharától délre, a Szudán³ övezetében domesztikált gabonafajták elterjedését jelentette (gyöngyköles, „négerköles”, stb.). Közülük kettő, az ujjasköles (Eleusine coracana) és a szorgum (*Sorghum bicolor*) járult hozzá a legnagyobb mértékben a Dekkán kolonizációjához (Dasgupta, 2012). Ezek a termények még a Perzsa-öböl érintésével kerültek Indiába, az Indus-völgyi civilizációval való kereskedelem során a fennmaradt ékírásos táblák tanúsítása szerint. Még döntőbb fontosságra tettek szert ezek a gabonafélék, amikor a Dekkánról és a közvetlenül szomszédos területekről tovább terjedve lassan egész Dél-Indiát meghódította a mezőgazdaság.⁴ Kezdetre egybeesett a Harappa-i vagy Indus-völgyi civilizáció felemelkedésével, de annak sok korai jellegzetességét is megőrizte. Ez a terjeszkedés azonban nem egy ütemben zajlott, és sok, egymástól jelentősen különböző kultúrát hozott létre (Ceylon szigetét például már a vashasználók csak Kr. e. 1000 és 500 között érték el). Eközben magukba olvasztatták a félszigeten előttük élt népeket, sok elemet átvéve

kultúrájukból. Ezek a kultúrák feltehetőleg valamilyen, eredetileg Iránból vagy Pakisztánból származó, dravida nyelveket beszélhettek, ellentétben a már igen indoeurópai eredetű nyelveket beszélő és a Gangesz vidékét szintén nyugatról érkező, részben egyidőben a dravida nyelvekkel. India ekkor még tehát nem mutatta azt a modern, felületes, külső szemlélő számára egyöntetűnek és összerosódónak tűnő képét, mint napjainkban (Vö.: Johnson, 1998).

A közvetlen kapcsolatokra és kereskedelem kialakulására utaló írásos bizonyítékok ókori görög (és római) szerzők műveiből maradtak ránk. Közülük első időben az ismeretlen szerző által írt összefoglaló az Indiai-óceán (és a Vörös-tengeren) a Kr. e. I. században kialakult kereskedelmi utakról. A Kr. u. I. században összeállított görög nyelvű mű magyar fordítása körülbelül az „Eritrea-i tenger útkalauza” lehetne. Témáját elsősorban az egyiptomi Alexandriából kiinduló kereskedelem jelentette, de – a korabeli tengeri kereskedelmi utak jellegéből fakadóan – ír az India és Afrika szarva, illetve az attól délebbre fekvő területek közötti kereskedelemről is. Ezt a partvidéket Azániának nevezi, amelynek helyét a kutatók a mai Mozambik területére helyezik (Fage–Tordoff, 2004. 28). A könyv szerint igen jelentős kereskedelmet folytat, importja elsősorban luxuscikkekből áll, mint az üveg, fegyverek (lándzsák és fejszék, elsősorban Arábiából), illetve kisebb mértékben bor és búza. Exportjában is elsősorban az „egzotikumok” dominálnak, például elefántcsontból (tulajdonképpen közvetítő kereskedelmet üz vele, a délebbi és a szárazföld belsejéből érkező termékeket továbbítja a távolsági kereskedelem számára). Emellett kis mértékben pálmaolajat, de jelentős az orszarvú-szarv és a teknősbéka-páncél kereskedelme is. Ez utóbbiak különösen Indiában keresettek, ahol bizonyos területek túlnépesedése nagy keresletet támasztott irántuk, illetve ebben közre játszott ezek kiemelkedő minősége is (az afrikai elefántcsontnak mindmáig nagy presztízse van Ázsiában). Az Afrika szarván található városállamok, kereskedőtelepek is hasonló termékekkel vettek részt az Indiai-óceán kereskedelmében, de itt fontos szerepet játszott még a mirha exportja is (Schoff, 1912). Sztrabón híres művében hasonlóan élénk tengeri kereskedelemről és intenzív kapcsolatokról emlékszik meg az Indiai-óceánon (Strabo, 1854).⁵ Élénk színekkel ecseteli a dél-indiai „városok” nyüzsgését és virágzó életét. Ez a korszak egyike a tamil India fénykora. Nagy költői gyűjteményeket, mint a Szangam néven ismert gyűjteményt, amely éppen a periplusz (tengeri hajóút „útleírása”) keletkezésének idején állítottak össze. Legtöbbje mára elveszett (bár a későbbi évszázadokban új költemények kerülhettek bele), de ezekből is virágzó, kereskedő, utazó, saját vezetőik (és nem a birodalom vagy államhatalom által kinevezett emberek, mint Észak-Indiában) tanácsa által irányított közösségek képe rajzolódik ki, akik egyszerűen igen harciasak, tele vérszomjas, néha emberevő hősökkel. Még a távoli Római Birodalommal is rendszeres kereskedelmi kapcsolatokat ápoltak a leletek alapján. Három királyságukat – Csóla (Koromandel-part), Pándja (az elefántfülhöz hasonlított félsziget „hegyén”), és Cséra (Malabár-part) – a nagy Asóka (Kr. e. 272–231) „hódította meg” Valójában ez valamilyen függést jelentett, mert például Csóla még több mint ezer évvel később Dél-India legnagyobb hatalmává vált. Megszabadult a különböző dinasztikiak ellenőrzése alól, és kihasználva a Pándják és a különböző

dekkáni dinasztiaik egymás közötti harcát, Kr. u. 900 körül önállósította magát és hódításokba kezdett. Uralkodójuk, az első Rádzsarádzsa (ez a cím hasonló titulust jelez, mint a perzsa „királyok királya”), erős tengeri flottát épített ki és kiterjesztette az uralmát az egész keleti partra. Még a Maldív-szigeteket is sikerült meghódítania, majd sikerült megszereznie Lanká szigetét, vagyis Ceylont. (Az „öslakos” – az indoárja hódítás utolsó hullámaival érkezett – és Asóka uralma alatt buddhista hitre tért szingalézok és a hódító tamilok – az ország történelmére máig hatást gyakorló – szembenállása inntól eredeztethető.) Bár ez a hódítás nem volt tartós (különbféle dél-indiai dinasztiaik időről-időre kísérletet tettek a gazdag sziget behódoltatására) utóda tovább terjesztette Csóla befolyását. Orisszán keresztül hadjáratot vezetett Bengália déli részeire, amelyek az írott történelem kezdeteitől kezdve a Gangesz-síkságának kulturális befolyási övezetéhez tartozott. Sőt flottájával megtámadta és meghódította a Maláj-félszigetet, és Szumátra, Jáva jelentős részét, amelyet egy korábbi, indiai eredetű dinasztia tartott kézben. Csökkenő hatalmukat – a Csálukják árnyékában – még évszázadokig kitarították, hogy aztán a rivális Pándjakkal együtt a Dekkánt megtámadó muszlim hódítók áldozatául essenek. Dél-India mindazonáltal az évszázadok alatt is megmaradt a hindu vallás és a klasszikus műveltség menedékének (Folk, 2007: 47-48).⁵

Az Indiai-óceán nyugati medencéjének kereskedelme mindenesetre más népek – görögök, perzsák – kezében volt, akiket Csóla és a dél-indiai királyságok virágkorában a hódító arabok és az iszlám kereskedők váltottak fel (nem kis részben amiatt, hogy a belső területeken új államok és birodalmak emelkedtek fel). Az ő nevükhöz fűződik az a felismerés, hogy a passzát-szélrendszer miatt közvetlen kapcsolat kialakítható Dél-India és Afrika keleti partvidéke között. A távolsági tengeri kereskedelem így felváltotta a partmenti hajózást, amely a tengerpartok mentén vezető vándorlási útvonalak öröksége volt. Lehetővé vált ily módon, hogy Kelet-Afrika – kevés közbeeső állomással – az indonéz szigetvilággal, sőt Kínával is könnyebben tartson fent kapcsolatot, mint akár Afrika más, belső részeivel. Egyes kutatók ezt a kereskedelmi rendszert „tengeri Selyemút”-nak vagy a „Selyemút tengeri szakaszának” nevezik. Mielőtt azonban ennek a rendszernek a következményeit ismertetném, érdemes egy különleges eseményre felhívni a figyelmet, amely egybeesett ennek kialakulásával. Ez pedig Madagaszkar benépesülése.

Madagaszkar szigetének benépesülése

Madagaszkar jelenlegi ismereteink szerint különös flórájával és faunájával hosszú ideig

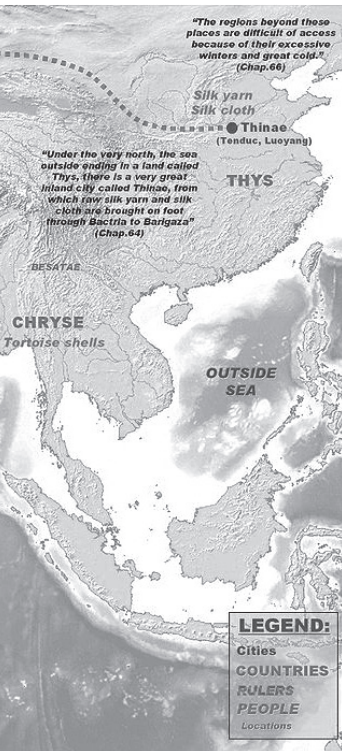
„Az Indiai-óceán nyugati medencéjének kereskedelme mindenesetre más népek – görögök, perzsák – kezében volt, akiket Csóla és a dél-indiai királyságok virágkorában a hódító arabok és az iszlám kereskedők váltottak fel (nem kis részben amiatt, hogy a belső területeken új államok és birodalmak emelkedtek fel).”

lakatlan és megközelíthetetlen volt az afrikai szárazföld felől, köszönhetően többek között a viharos és mély Mozambik-csatornának, amely elválasztja tőle. Homályos utalások vannak rá, hogy egyes görög, óarab kereskedők ismerhették a szigetet, de benépesülésére Kr. u. 500 és 900 körül került sor ausztronéz nyelveket beszélő telepésekkel. Ennek a nyelvcsaládnak a legközelebbi rokon nyelveit azonban az indonéz szigetvilágban (főleg Borneón) beszélik. Ez több mint 6000 km-re esik Madagaszkár szigetétől. Az útnak indulás pontos idejéről csak közvetett bizonyítékok állnak rendelkezésünkre, de feltehetőleg közrejátszott az Indiai-óceán keleti medencéjében felvirágzó kereskedelem. Végpontját az indiai kulturális hatások megjelenése és a hinduizmus elterjedése az indonéz szigetvilágban jelölheti ki, mert erre utaló szavakat nem találtak, ellenben vasművességre és kezdetleges államiságra utalókat igen. A pontos útvonal szintén ismeretlen, mert a korabeli írásos források nem tesznek róla említést, ami talán abból eredhet, hogy a feltételezett megálló lakatlanok voltak ideiglenesen, tartósan, vagy más okok miatt hallgatnak róluk. India keleti partvidékére, különösen Bengál és Orissza mocsárvidékeire, amelyek a középkor folyamán lakatlanok voltak az előbbi lehet igaz.

Utóbbira talán a kelet-afrikai partvidék története lehet példa. Azánia ekkor tűnik el a forrásokból, és az arab kereskedők már Zandzs államát (a 6. századi görög Zingium nevet eltorzítva) találják a helyén, amelyet a későbbi útleírások a parton egyre északra helyeznek el (Fage–Tordoff, 2004. 28). Mint fentebb utaltam rá,

ennek oka talán a bantu terjeszkedés lehetett, amit alátámaszthat az, hogy a madagaskári nyelvekben fennmaradt egy-két bantu eredetű szó (Blench, 2006: 4-13). A bantu vándorlás pontos folyamata azonban mindmáig rejtély, pedig feltehetőleg döntően átalakította Kelet-Afrika etnikai és társadalmi viszonyait, kiszorítva az előtte itt élő népeket. A helybeli, valamilyen kusita (afroázsiai) nyelvet beszélők az arabok érkezésekor (a 10. századra) eltűntek a térségből. Ennek időpontját nem ismerjük, ahogy menetét sem (a periplusz megjegyzése, hogy az itt lakók a szómáliaiakhoz hasonlítanak, szintén az afroázsiai – esetleg nilus-szaharai – eredetét támasztja alá). Mégis, sok ebben a bizonytalanság, hiszen a bantuk dél felé terjeszkedését éppen a délkelet-ázsiai termények megérkezése és robbanásszerű elterjedése tette, ha nem is lehetővé, de jelentősen felgyorsította. Minden attól függ tehát, hogy mikorra tesszük a madagaskári telepések érkezését. Másrészt a periplusz megállapítása, hogy Azániában és a szomáli partvidéken sem etiópok laktak (vagyis nem fekete bőrű népek), a rendelkezésre álló embertani és régészeti leletek alapján sem állja meg a helyét (még ha a magasföldek lakóitól különböztek is valamennyire). Az északabbi, szómáliai partvidék kereskedővárosainak hanyatlását pedig inkább az oromók vándorlásához lehet kötni, és nem a kereskedelmi kapcsolatok megszakadásához a déli partvidékkel. Azánia bukása tehát úgy tűnik nem viselte meg jelentősen a térség kereskedelmét (Vö.: Murray, 2003). Ez majd csak az Akszúmi Birodalom (a későbbi Etiópia elődje) bukása és a tengerpartról való „visszavonulásával” után, az

< Az Eritrea-i tenger útikalauzában szereplő kereskedelmi útvonalak

Forrás: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a5/Map_of_the_Periplus_of_the_Erythraean_Sea.jpg/1280px-Map_of_the_Periplus_of_the_Erythraean_Sea.jpg

arab (iszlám) városállamok terjeszkedésével és a nomádok újabb és újabb hullámaival következik el.

A madagaszkári (és Comore-szigeteki) telepések így lehetséges, hogy nem is a megszokott kereskedelmi útvonalakon érkeztek, hanem egyenesen átszelték a nyílt tengert Borneó és Madagaszkár között. Ha ez így történt, a teljesítményük felülmúlja még a polinéz terjeszkedést és az európai felfedezőket is, mert megszakítás nélkül, a nyílt óceánon kellett megtenniük az utat, amelynek végpontját (egy-egy ritka pletykákon kívül) nem is ismerhették. Sőt erre még a hagyományos tengeri tájékozódási pontok sem utalhattak. Mi készíthette őket azonban, hogy ilyen nehéz utat válasszanak? Mint fentebb utaltam rá India kapcsán, az első évezred első felében az Indiai-óceán északi része jelentős változásokon ment keresztül, birodalmak és erős államok (a dél-indiai államok mellett érdemes megemlíteni az Akszúmi Királyságot, amely rövid ideig az Arab-félsziget egy részére is kiterjesztette befolyását) emelkedtek fel és tűntek el, amelyek megpróbálták hatalmukba keríteni a tengeri útvonalakat és a kereskedelem egy részét (lásd Csóla történetét). A végpontokon ugyanúgy (Római Birodalom és a Szaszanidák bukása), mint a kereskedelmi útvonalakon, jelentős átrendeződés zajlott le. Akár be lehet illeszteni ebbe az utazásba egy kelet-afrikai megállót, akár nem (a bantu és a malgas nyelvek közös eredetű szókészlete és az átvételek későbbi – vagyis a Madagaszkár benépesítése utáni évszázadok – fejlemény is lehet), ez az utazás az Indiai-óceán két fele (nyugati és keleti) közötti közvetlen érintkezésnek évszázadokig legközelebbi példája (Wérin-Wright, 1999). A korszak elmúltával az érintkezés csak a középső terület – legfőképpen India – érintésével valósult meg. Csak a 20. században mutatkozik rá újra igény, hogy Indonézia és Afrika szorosabb kapcsolatokat építsen ki (Tarrósy, 2014).

A kereskedelmi kapcsolatok „speciális” válfaja: Az emberi áru

Az érett középkortól India brit gyarmatosításáig tartó időszak az India és Afrika közötti kapcsolatok virágkora. Az Afrika körülhajózása után az Indiai-óceánra kijutó európaiak csak rövid ideig tartó zavarokat okoznak, mivel fő céljuk az itteni kereskedelembe való bekapcsolódás, a haszon lefölözése volt, nem pedig új kereskedelmi utak és források felkutatása. Kelet-Afrika partvidékének gazdagsága és felemelkedése nem választható el a tőlük egy „lakatlan”, sivatagos sáv által elválasztott belső területeken felemelkedő bantu királyságoktól (Zimbabwe, Monomotapa és a tóvidék államai), sem az Indiai-óceán más részeinek történelmétől. Ezt a kiterjedt és sokféle terményen alapuló kereskedelem közül, amelyben szerepet játszott az afrikai elefántcsont, a belső bantu államok (és kisebb mértékben indiai) arany, a kínai porcelán, szövetek stb. bonyolultságát és összetettségét nehéz értékelni (az európaiak megjelenésével mindez csak tovább bővült és hatóköre kitágult). Hatását és tartósságát tekintve mégis kijelenthető, hogy a rabszolga-kerkedelem volt az, ami afrikai eredetű diaszpórák megjelenéséhez vezetett szerte az Indiai-óceán mentén (Davies, 2008). Ezeknek a közösségeknek a tartóssága természetesen függött attól, hogy mekkora távolságra feküdtek Afrikától (a holland Kelet-Indiai Társaság által gyarmatosított indonéz szigetvilágban – minden szórványos kísérlet ellenére – egyáltalán

▲ *A Moscat-i rabszolgapiacán nagy volt a kereslet az „emberi áru” iránt.
Forrás: <http://histclo.com/image/date/2010/03/muscat40s.jpg>*

nem volt jellemző). A rabszolga-kereskedelem későbbi évszázadaiban nemcsak a célállomáson jelentek meg más etnikai csoportok, hanem a tengerparti területeken is a volt, a belső területekről elhurcolt rabszolgák közösségének utódai (amelyek tovább színesítik Szomáliától Mozambikig ezen országok tengerparti részeit). Bár már az *Eritrea-i tenger utikalauza* is Azánia egyik fontosabb exportcikkének jelezte a rabszolgákat, nemcsak lehetséges etnikai hovatartozásukról és származási helyükről nem tudunk semmit, hanem arról sem, hogy nem pusztán közvetítő-kereskedelemtől van szó ebben az esetben. Az igazi felvirágzása az indiai-óceáni rabszolga-kereskedelemnek az iszlám elterjedéséhez és az arab hajósok megjelenéséhez köthető. Az iszlám hódítók által létrehozott virágzó birodalmak nagy igényt támasztottak az idegen munkaerőre, nem mellékesen megjelentek a „rabszolga-hadseregek”, amelyek legnagyobb előnyének azt tartották, hogy csak a gazdájukhoz voltak hűek (bár a 800-as években volt egy nagy lázadásuk). Az ágyasok és az idegen rabszolgák tartását pedig igen hamar presztízs-szemponatok is befolyásolták. Hosszú fennállása alatt az Indiai-óceánon folyó rabszolga-kereskedelemnek a kutatások szerint legalább annyi ember esett áldozatul, mint a transzatlantinak (de ez rövidebb és intenzívebb volt). 800 és 1700 körül évente átlagosan 3000 főt (kezdetben 2/3-ukat a Vörös-tenger partvidékéről), amely ezután 4000 főre emelkedett (a hatalmas ázsiai birodalmak – a Mogul India, Perzsia és az Oszmán Birodalom – határainak megszilárdulásával). Ekkor a két part között már egyenlően oszlott meg az arány. A 19. században – miközben csökkent és megszűnt a transzatlanti kereskedelem – még

Mivel a kereskedelem nem volt olyan intenzív, mint a nyugati parton, ezért az indiai-óceáni kereskedelem is kevésbé drasztikus következményekkel járt demográfiailag.

A Janjira-erőd (Murud Janjira): a Sidhik katonai központja a 19. századig
Forrás: <http://indiaheritagesites.files.wordpress.com/2013/08/murud-janjira-fort.jpg> >

900 ezer főt szállítottak át az óceánon (Fage–Tordoff, 2004: 213-227). Általában azt szokták megjegyezni ezzel a kereskedelemmel kapcsolatban, hogy más jellemzői voltak, mint a transzatlantinak. Nagyobb mértékben érintette a nőket, a férfiak egyrészt katonáknak kellettek, ők egyébként sokszor eunuchok lettek. A rabszolgáknak pedig sokkal több esélyük volt arra, hogy befogadják őket és felemelkedjenek a társadalomban, mint az amerikai kontinensen. Összességében pedig jóval túrhetero több körülmények közé kerültek, mint ha az Atlanti-óceánon túlra kerültek volna. Ez az elképzelés azonban túlzottan nagyvonalú és felületes. Egyrészt a női szolgák így is, úgy is kiszolgáltatottak voltak uraik házában és háremeiknek (bár leszármazottaiknak tényleg jóval nagyobb esélye volt a társadalmi felemelkedésre, mint Észak-Amerikában). Mivel a kereskedelem nem volt olyan intenzív, mint a nyugati parton, ezért az indiai-óceáni kereskedelem is kevésbé drasztikus következményekkel járt demográfiailag. Másrészt – különösen igaz ez a 19. sz.-i késői szakaszra – igen sok rabszolga kényszerült legalább olyan kemény és veszélyes munkák elvégzésére, mint az amerikai gyarmatokon. Tengerészként, gályarabként, kikötőmunkásként, a datolyakertekben kertészként és – ahogy említettem – gyöngyhalászként is vagy a só-lepárlókban dolgoztak. Egy szűk rétegüknek (zenészek-muzsikosok, katonák vagy eunuchok) persze volt esélyük a felemelkedésre, ha áttértek az iszlám hitre, és viszonylag jó körülmények között éltek. A nagy többségre azonban nem volt jellemző (Davies, 2008).

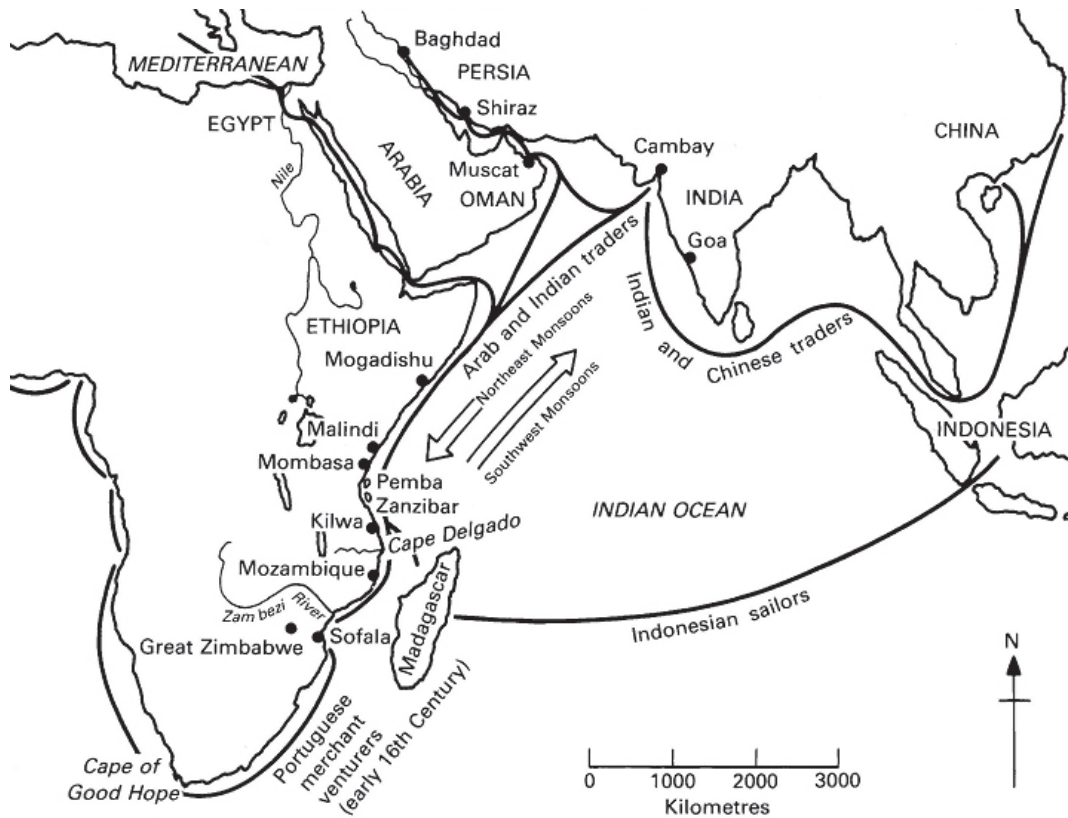
Nem szabad elfelejteni, hogy az Indiai-óceán mellékére és középső medencéjébe nemcsak a tengeri útvonalakon érkeztek afrikai eredetű rabszolgák, hanem a Közéle-Kelet érintésével, a transz-szaharai kereskedelmi utakon is, amelyeken a történelem során kb. 9-10 millió embert szállítottak a Földközi-tenger medencéjébe. Ezek egy része pedig később továbbszállításra került Indiába és máshová (de számuk elenyésző lehetett, az iszlám hódítás kezdeti szakaszától eltekintve, amikor az Indiai-félsziget egyetlen jelentősebb tengeri kikötőjét sem sikerült birtokba venniük).

Az iszlám betörése fokozatosan történt a Gangesz-völgyébe és nem volt zökkenőmentes. Észak- és Közép-Indiában – attól függetlenül, hogy mogul uralom alatt álltak-e vagy sem – egy faluközösségnek több „földesura” (igazából rossz ez a megnevezés, mert ez nem a földek tulajdonosát jelölte, hanem a terményekért, szolgáltatásokért járó juttatások egészét vagy részét, illetve az „állami” – földesúri, uralkodót megillető – adók beszedésének jogait) is lehetett, addig Bengál – Orisszával és Bihárral együtt – egy „kormányzó” (nawáb) uralma alatt állt. Kelet-Bengálban hatalmas falvak nőttek ki a termékeny síkságból ekkoriban, és a nawáb a mogul politika fontos tisztségviselőjévé vált. 1490-ben rövid időre Szidí-Badr, egy afrikai eredetű rabszolga is felülhetett Bengál trónjára.

A rabszolgakereskedelem hatása

Az indiai muszlim és hindu udvarok követték az iszlám civilizációs mintáját (Smith–Gervase, 2012). Itt a „habsi”-ként vagy „sziddi”-ként említett feketék csoportjai időről időre fontos szerepet játszottak India történelmében. A Janjira szigetén élők tulajdonképpen tengerészszoldosként szolgáltak, és a 18. században az angol Kelet-indiai Társaság a velük való kapcsolatnak köszönhetően védhette meg Bombay-t a holland támadástól. Cserébe később segítette őket azzal, hogy a szigeten a korban legmodernebbnek számított erődöt építtetett. A mai Indiában mindmáig fellelhetőek jól elkülönült közösségeik, amelyeket a korabeli indiai városok elkülönült, a palotával szomszédos részeken húztak fel. A haidarábi nizám (uralkodó) Afrikai Lovasőrségét pedig 1951-ben oszlatták fel. A mogulok elleni támadást a Dekkánon pedig a 17. században Malik Ambar tábornok vezette, akinek arcmásai nagy számban maradtak fent, és „abesszín” származásának tüntetik fel a nyugatiakkal érintkező források. Az egymással állandóan vetélkedő kis hindu és muszlim államok harcai közepette olyan reformokat valósított meg, amely elősegítette a későbbiekben a Maráthák felemelkedését és hosszabb távon a hinduizmus újjáéledését Észak-Indiában. (Johnson, 1998,

▲ Az Indiai-óceán kereskedelmi útvonalai.
 Forrás: <http://www.palgrave.com/history/shillington/resources/maps/Map9.3.jpg>

112-128) Elsősorban mégis mint udvari zenészek, művészek és táncosok működtek és a 19. század végéig létezett a „szómáliak” ilyen formájú „importja” az indiai udvarokba, ahogy testőrként (Murray, 2003: 68-69) is gyakran alkalmazták őket a széles körű kapcsolatokkal rendelkező kereskedők (ahogy erre Teleki Sámuel is utal utazásai leírásakor). Az indiai és a középső medence szigetállamainak afrikai eredetű rab-szolgáinak felszabadítása végighúzódott az egész 19. századon, sőt néhány elemében tovább élt még a 20. század elején is, amikor a megrendülő iparosítás olcsó és nagy számú munkaerő iránt támasztott keresletet (főleg a kellemetlen éghajlatú és lakatlan szigeteken). Jogilag pedig akár még tovább is tartott az emancipáció (Klein, 2012).

A Siddhik (Srí Lankán „Kaffir”⁸) közössége (akiket a források gyakran összemossnak a „Habsi” csoportokkal) mindmáig Dél-India egy különleges etnikai színfoltját jelentik (Hawley, 2008. 38). A mai Hyderabad elkülönült városrészében – Siddi Rísalában – mindmáig fellelhetőek a szuahéli örökség nyomai a népzeneben, táncban, és nyelvben, habár a közösség tagjai – az egykori sóleparlók leszármazottai – a társadalom peremén tengődnek. Vallási megoszlásukat tekintve nem rínak ki közvetlen környezetükből (többségük iszlám hitű, kisebb részük hindu és keresztény). Az európai tudomány számára újfelfedezésük még várat magára (Vö.: Pankhurst, 2003, Basu, 2003).

Az „afro-indiai” közösségek a 20-21. században

Az afrikai eredetű közösségek napjainkra az Indiai-óceán egy olyan színfoltját jelentik, (Okpewho – Davis – Mazrui, 1999) amely fokozatosan eltűnőben van. Ellentétben az indiai származású afrikaiakkal, ők elenyésző szerepet játszanak India mai afrikai terjeszkedésében. Mindenesetre már létük rámutat arra, hogy India legalább, ha nem régebb óta olyan szoros kapcsolatban áll az afrikai kontinenssel, mint a volt európai metropoliszokkal⁷ Reménykedhetünk abban, hogy eme közösségek végül profitálni fognak abból a szoros kapcsolatból, amely az „elefánt ébredése” után következett be, és tigrissé változásához vezetett el.

India (és Pakisztán) esetében a függetlenség elnyerése után az afrikai kétoldalú kapcsolatoknak a gyarmati korban kialakult rendszere gyors hanyatlásnak indult. Ennek emblematikus következménye volt, hogy – Mumbainak, mint a brit afrikai gyarmatokról származó elefántcsont-kereskedelem legnagyobb elosztó központjaként való hanyatlása mellett – az 1948-as években feloszlatták a Hyderabad nizámja mellett szolgáló lovas testőroket, miután a függetlenégét elnyert India (brit gyarmati egységek segítségével) megszállta a területet¹⁰ és beolvasztotta azt. Ezeket a szomáliai partvidékről származó – csoportot a 19. század elején hozta át az extravaganciájáról híres 6. nizám (később utódai folytatták). Ennek oka az afrikai szolgák tartásának fent említett divatja mellett a saját hatalmának megerősítése állt, amelyet a kiépülő brit uralom melletti kiállása rengetett meg. Kb. 300 főről van szó, akik a szomáliai etnikai csoportok közül valószínűleg a Jareer vagy Gosha, eredetileg bantu nyelvű csoportokról. Őseik Szomáliában eredetileg rabszolgák voltak, akik a tengerparti ültetvények megmunkálásra hurcoltak be. Nemcsak bantu csoportok voltak az etnikumképző elemek, hanem más, a szomáliai klánok rendszerén kívül rekedt nem muszlim hitű elemek. Ezt támasztja alá, hogy önmagukat „etiópoknak” tartják. Igaz, ma már csak elvétve akad a legidősebbek között olyan, akik az etióp monofizita egyház hívének tartják magukat.¹⁰

Napjaink Indiájában a többi „sidhi”-hez hasonlóan igen nehéz helyzetben vannak, mert habár saját elkülönített városkörzetük van Hyderabad-ban, amely közigazgatási önállóságot élvez és a nizámok generációi építették fel számukra és családjaiknak, ugyanúgy sújtja őket a kirekesztés és a megkülönböztetés. Ennél is súlyosabb számukra, hogy mivel egyöntetűen az urdu nyelvet (amely a hindinek „iszlamizált” testvére) és iszlám hitűek, illetve a Hyderabad-i függetlenségének kikiáltása mellett játszott szerepük miatt, 1948 óta tilos katonai szolgálatot vállalniuk az indiai hadseregben.¹¹

Hasonlóképpen elsikkad azoknak az – igaz epizodikus, a két világháború közötti időszakra szorítókozó – afrikai csapatoknak a szerepe, akik például a japán előrenyomulás ellen harcoltak Burmában. Még a szakmunkákban is meglehetősen csekély hangsúlyt kap, pedig nem elhanyagolható módon vettek részt azokban.¹²

A mai India Gandhi-ig és Nehru-ig visszavezető pragmatikus külpolitikáját ezeket a „régii” kapcsolati rendszereket figyelmen kívül hagyva egyrészt az „el nem kötelezettek” mozgalmában betöltött korábbi (és a BRICS államok közötti mai) szerepére alapozza. Másrészt az afrikai kontinensen élő indiai származású, kereskedelemmel és pénzügyekkel foglalkozó diaszpórára (Tarrósy, 2013). ☀

Jegyzetek

- 1 A Közel-Kelet, vagyis a későbbi arab-izlám világ a későbbiekben is hasonló összekötő kapcsolatot jelentett, amely az indiai-perzsa világot és Kelet-Ázsiát összekötötte a Mediterráneummal és a szubszaharai Afrikával.
- 2 Fernand P. Braudel (1902-1985): Az Annales-iskolaként ismert történeti iskola egyik tagja és alapítója. Korábbi – pl.: a francia eredetű „emberföldrajz” (pl.: Paul Vidal de la Blache) – alapján a „hosszú” és „rövid” időtartam (longue durée és courte durée) megfogalmazója. Utóbbi alatt – a korábbi történetírás által szinte kizárólagosan vizsgált – „rövid” életű alakulatok struktúráit (elsősorban „állami” és politikai intézmények) értette, míg előbbi alatt az általában jóval lassabban (vagy történelmi mércével egyáltalán nem) változó mentális, kulturális és a földrajzi-természeti viszonyok által befolyásolt termelési struktúrákat értette (szoros közvetlen – és „közvetett”, egy „közepes” időtartam beillesztésével – kapcsolatot tételezve fel közöttük). Egy braudeli „világ” azt a teret jelenti, amelyben a hosszú időtartam fejt ki a hatását (vagyis kulturálisan-mentálisan többé-kevésbé hasonló – de nem azonos – és jól azonosítható térség). Az egyes „világok” kapcsolódnak más térségekhez (ezek intenzitása például a távolságok függvényében változik, de mindig jelen van), de – a nagy földrajzi felfedezések és a kapitalizmus 18. sz.-i kialakulása előtt – nem alkotnak egy az egész Földet átfedő egységet. Ő elsősorban a Mediterrán „világgal” foglalkozott, de ilyen önálló egységként szerepeltette az Indiai-óceán világát is. Vö.: <http://indianoceanworldcentre.com/Braudel>
- 3 Szudán: Itt ezen a Szaharától és a Szahel-övtől délre elterülő területet kell érteni, amely az atlanti partoktól tart egészen az etióp magasföldreig.
- 4 A Gangesz-völgye, mint a történelem során hosszú ideig, különálló, a déliektől eltérően meglepően egységesebb kultúrák irányítása alá került, ahol a különböző éghajlati és földrajzi körülmények miatt más termények – például a keletről érkező rizs – termesztése került előtérbe.
- 5 Érdemes megemlíteni, hogy mindeme szerzők még nem említik, hogy az általuk leírt afrikai államokban „etiópok” élnének, csak évszázadokkal később bukkannak fel a leírásokban még Azániától délre, a Zingumnak nevezett partvidéken.
- 6 Indiának ez a történelmi-kulturális töredezettsége mindmáig jelentős hatással van az ország politikai és gazdasági életére, jelentős számú konfliktust generálva (többek között ilyen különbség, hogy egyes déli területeken nem volt ismert vagy annyira kiterjedt a kasztrendszer, mint északon). (Folk, 2008)
- 7 Eredetileg görög eredetű („anyaváros”). A nemzetközi szakirodalom alapján itt elsősorban a (volt) gyarmattartó ország értelemben használom (illetve jelentheti még a volt gyarmattartó ország térben létező vagy intellektuális központját, annak főbb intézményeivel együtt).
- 8 A 19. század során az ültetvényeken való munkára, illetve házicselédként alkalmazott csoportnál feltehetőleg ez nem származási helyet-csoportot jelez, hanem a behajózás helyét (Dél-Afrika). Maga a „kaffer” szó arab eredetű, amellyel a nem muszlim rabszolgákat jelölték (elvileg egy muszlimnak egy vele azonos hiten lévő tilos így alávetnie a Korán szerint) Forrás: Hawley, 2008. 38. o.
- 9 A konfliktus oka az volt, hogy a terület a hindu India közepén a lakosság döntő hányada, és a brit gyarmatosítás ideje alatt tovább működő államvezetés kizárólag muszlim hitű volt. Erre támaszkodva kiáltotta ki a nizam a függetlenséget.
- 10 Meg kell jegyeznem, hogy az előbb általam felvázolt származás lehet, hogy pontatlan, mert a Jareer csoport egy nagyon kis hányada tért át a keresztény hitre és döntően csak az európai misszionáriusok tevékenysége következtében. Az közismert, hogy a 19-20. század folyamán a szomáliai partvidék lakosságának jelentős része vállalt rövidebb-hosszabb időre katonai vagy őrző-védő feladatokat akár európai felfedezők mellett is (ezt alátámasztja többek között Teleki Sámuel utazása). De akkor kérdés marad, hogy miért él köztük olyan szívósan az „etióp” származás tudata? (Vö.: <http://www.hyderabad.co.uk/africa.htm>)
- 11 <http://www.theeastafrican.co.ke/magazine/-/434746/470390/-/view/printVersion/-/ckmon7z/-/index.html>

Felhasznált irodalom

- Alpers, Edward (2003): The African diaspora in the Indian Ocean. A Comparative Perspective. In: de Silva Jayasuriya, Shihan – Pankhurst, Richard (szerk): The African diaspora in the Indian Ocean. Asmara (Eritrea), Africa World Press
- Basu, Helen (2003): Slave, Soldier, Trader, Faqir: Fragments of African Histories in Western India (Gujarat). In: de Silva Jayasuriya, Shihan – Pankhurst, Richard (szerk): The African diaspora in the Indian Ocean. Asmara (Eritrea), Africa World Press
- Blench, Roger (2006): The Austronesians in Madagascar and on the East African coast: surveying the linguistics evidence for domestics and translocated animals. International Conference on Austronesian Languages X. Puerto Princesa, Palawan, January 17-20. Cambridge.
- Campbell, Gwyn (2012): Introduction: abolition and its aftermath in the Indian Ocean World. In: Campbell, Gwyn: Abolition and Its Atermath in the Indian Ocean, Africa and Asia. Studies in Slave and Post-Slave Societies and Cultures. London/New York, Routledge
- Chatterjee, Indrani (2012): Abolition by denial: the South Asian example. In: Campbell, Gwyn: Abolition and Its Atermath in the Indian Ocean, Africa and Asia. Studies in Slave and Post-Slave Societies and Cultures. London/New York, Routledge
- Smith, Clarence – Gervase, William (2012): Islam and the abolition of the slave trade and slavery in the Indian Ocean. In: Campbell, Gwyn: Abolition and Its Atermath in the Indian Ocean, Africa and Asia. Studies in Slave and Post-Slave Societies and Cultures. London/New York, Routledge
- Dasgupta, Keya (2012): Plantation labour in the Brahmaputra Valley: regional enclaves in a colonial context. In: Campbell, Gwyn: Abolition and Its Atermath in the Indian Ocean, Africa and Asia. Studies in Slave and Post-Slave Societies and Cultures. London/New York, Routledge
- Davies, Carole Boyce (2008): Encyclopedia of the African diaspora: origins, experiences, and culture. Santa Barbara (California), ABC-CLIO.
- de Silva Jayasuriya, Shihan – Angenot, Jean-Pierre (2008): Uncovering the History of Africans in Asia. Leiden, Netherlands, Koninklijke Brill
- de Silva Jayasuriya, Shihan – Pankhurst, Richard (2003): On the African Diaspora in the Indian Ocean. In: de Silva Jayasuriya, Shihan – Pankhurst, Richard (szerk): The African diaspora in the Indian Ocean. Asmara (Eritrea), Africa World Press
- de Silva Jayasuriya, Shihan (2003): The African diaspora in Sri Lanka. In: de Silva Jayasuriya, Shihan – Pankhurst, Richard (szerk): The African diaspora in the Indian Ocean. Asmara (Eritrea), Africa World Press
- Fage, D. J. – Tordoff, William (2004): Afrika története. Bp. Osiris
- Folk György (2007): India – a végletek birodalma. Bp. HVG
- Folk György (2008): A látszólagos egység és a töredezettség következményei Indiában. Kül-Világ, V. évf. 2008/2. (www.kul-vilag.hu, Letöltve: 2014/04/01. 18:16)
- Hawley, John C. (edited): India in Africa, Africa in India. Indiana University Press, Bloomington (Indiana, USA), 2008.
- Johnson, Gordon (1998): Az Indiai világ Atlasza. India, Pákisztán, Nepál, Bhután, Bangládés, és Sri Lanká. Bp. Helikon-Magyar Könyvklub
- Klein, Martin A. (2012): The emancipation of slaves in the Indian Ocean. In: Campbell, Gwyn: Abolition and Its Atermath in the Indian Ocean, Africa and Asia. Studies in Slave and Post-Slave Societies and Cultures. London/New York, Routledge

- Murray, Jocelyn (2003): Az afrikai világ atlasza. Bp. Helikon
- Okpewho, Isidore – Davies, Carole Boyce – Mazrui, Ali A. (1999): The African diaspora. African origins and new world identities. Bloomington, Indiana University Press
- Okpewho, Isidore – Nzegwu, Nkiru (2009): The new African diaspora. Bloomington, Indiana University Press.
- Pankhurst, Richard (2003): The Ethiopian Diaspora to India: The Role of Habshis and Sidis from Medieval Times to the End of the Eighteenth Century. In: de Silva Jayasuriya, Shihan – Pankhurst, Richard (szerk): The African diaspora in the Indian Ocean. Asmara (Eritrea), Africa World Press
- Schoff, Wilfred H. (1912): The Periplus of the Erythraean Sea. Travel and trade in the Indian Ocean by a merchant of the first century. New York/London/Bombay/Calcutta, Longmans, Green and Co.
- Strabo (1854): The Geography of Strabo (editor: Hamilton, H. C. – Falconer, W.). Covent Garden, London, Henry G. Bohn.
- Tarrósy István – Morent Péter (2013): Global Opening for Hungary. A new beginning for Hungarian African Policy? African Studies Quarterly. Vol. 14. Issues 1-2. 2013. november (Internetes elérhetőség: <http://asq.africa.ufl.edu/files/Tarr%C3%B3sy-Morent-2013.pdf>)
- Tarrósy István (2011): Kelet-Afrika a fejlődés útján. Pécs, Publikon
- Tarrósy István (2013): Afrikai szafarin a tigris. Biztonságpolitikai Szemle, Vol. 6. No. 3 (Internetes elérhetőség: http://biztpol.corvinusembassy.com/download/hatteranyagok/96/Afrikai_szafarin_a_tigris_-_Tarosy_Istvan.pdf)
- Tarrósy István (2014): Is the Spirit of Bandung Sweeping Across Africa? AFKI Original, published: 2014. March. 26. (Internetes elérhetőség: <http://afkinsider.com/48375/spirit-bandung-sweeping-across-africa-indonesia-africa-relations-today/>)
- Vérin, Pierre – Wright, Henry (1999): Madagascar and Indonesia. New evidence from archeology and linguistics. Bulletin of the Indo-Pacific Prehistory Association Vol. 18. 35-42. pp.

A szerzőről

történész, politológus, MA

About the Author

historian, political scientist, MA

lnardadamtimar@gmail.com

English Abstract

Africa in India – Deep Roots

Africa's intercontinental relations are in the focus of scholarly attention these days. Recent research on India as a sub-continent and cultural zone at the same time and its linkages with Africa can build on millennia of historic ties – the case of Madagascar and how it was populated throughout the centuries is a good example from this angle. Concerning trade relations we have to devote attention to slave trade and its effects, which also left its heritage among some of India's unique ethnic and cultural groups, which partially keep their ancestral reminiscence. The paper gives an overview of deeply rooted historic ties between Africa and India.